ISSN No 2347-7075
Impact Factor- 7.328
Volume-2 Issue-7

INTERNATIONAL JOURNAL of ADVANCE and APPLIED RESEARCH

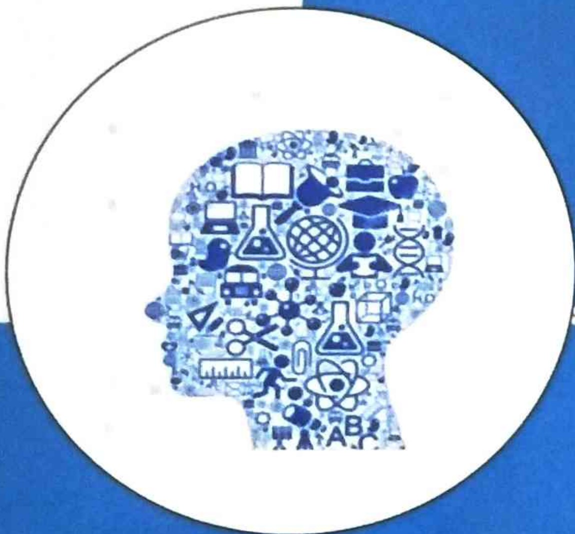

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

72	समकालीन हिंदी उपन्यासों में आदिवासी स्त्री-संघर्ष **डॉ.विठ्ठल शंकर नाईक**	183-187
73	जगदबा प्रसाद दीक्षित के उपन्यासों में महानगरीय जीवन की त्रासदी **सौ. वृषाली महादेव माळी**	188-189
74	नारी की व्यथा, पीडा और समर्पन का चित्रण उपन्यास 'अगनपाखी' **डॉ. सुधीर गणेशराव वाघ**	190-192
75	मैत्रेयी पुष्पा के उपन्यासों में स्त्री विमर्श **प्रा.व्ही.एच. वाघमारे**	193-194
76	किन्नरों के सामाजिक अस्तित्व को व्यक्त करता उपन्यास 'यमदिप' **डॉ. रामेश्वर वरशिळ**	195-196
77	धर्म की आड में स्त्री का शोषण **सफिया कासम मुल्ला**	197-198
78	' आना इस देश ' : एक स्त्री की असफल प्रेमकथा **डॉ.युवराज माने**	199-201
79	हिंदी महिला कहानीकारों में नारी विमर्श **प्रा. वाय. पी.पाटील**	202-203
80	आठवें और नवें दशक के हिन्दी उपन्यासों में चित्रित नारी-जीवन पर आर्थिक एवं सामाजिक वैषम्यों का प्रभाव **डॉ. सुमित्रा कोत्तापल्ली**	204-205
81	आधुनिक मराठी साहित्यातील धनगर समाजातील अंधश्रध्दा **डॉ.संदीप वाकडे**	206-208
82	जयंत नारळीकर यांच्या 'प्रेषित' व 'अंतराळातील स्फोट' या कादंब-यांतील कल्पित **प्रविणसिंह बहादूरसिंह शिलेदार**	209-212
83	जागतिकीकरण आणि आवानओल मधील ग्रामीण स्त्री जीवन **प्रा. डॉ. शीला धम्मपाल रत्नाकर**	213-216
84	जागतिकीकरण आणि इंद्रजित भालेरावांची कविता **प्रा.डॉ.महेश रणदिवे**	217-219
85	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण कादंबरी :'चैत' **प्रा. पद्मावती प्रभाकर पाटील**	220-222
86	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण कादंबरी **डॉ. मनीषा आझाद नायकवडी**	223-226
87	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण साहित्य प्रवाह **डॉ.निर्मला वसंतराव मोरे**	227-229
88	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण साहित्य प्रवाह **प्रा. आल्हाट श्रीकांत गोपीनाथ, प्रा. कोठावळे लक्ष्मण भिकाजी**	230-233
89	जागतिकीकरण आणि दलित कविता **डॉ. सुनील चंदनशिवे**	234-237
90	जागतिकीकरण आणि दलित कवितेचे बदलते स्वरूप **प्रा. डॉ. शशिकला भीमराव रणदिवे**	238-241
91	जागतिकीकरण आणि बदलेला गावगाडा **विनायक विलास सरदेसाई**	242-244
92	जागतिकीकरण आणि मराठी कविता **डॉ. सिंधू जयवंत आवळे**	245-248
93	जागतिकीकरण आणि महानगरीय साहित्य प्रवाह: कादंबरी **भगवान बाळू लोखंडे**	249-251
94	जागतिकीकरण आणि लोककला व लोककलावंत **प्रा.संतोष उध्दव पवार**	252-253
95	'जागतिकीकरण आणि श्रीकांत देशमुख यांची कविता' **प्रा.हनुमंत गणपत निमसे**	254-255

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly
ISSN – 2347-7075
Impact Factor –7.328
Vol.2 Issue.7 Mar - Apr 2022

जागतिकीकरण आणि मराठी कविता

डॉ. सिंधू जयवंत आवळे
सहयोगी प्राध्यापक,विषय मराठी,राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज,कोल्हापूर.

प्रास्ताविक :

समाज आणि साहित्य यांचा अन्योन्य संबंध आहे जे जे समाजात घडते. त्याचे प्रतिबिंब साहित्यात उमटते साहित्याचे माध्यम भाषा आहे. त्यामुळे समाजात घडलेली सर्व स्थित्यंतरे सर्वभाषिक साहित्यात दिसून येतात. त्याला मराठी साहित्यही अपवाद नाही. मराठी साहित्यात प्राचीन साहित्य पासुन ते आजच्या शतकातील जागतिकीकरण साहित्य असा प्रचंड प्रदीर्घ प्रवास आहे. आजचे युग हे माहिती तंत्रज्ञान, खाजगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण म्हणजे खाऊजा संस्कृतीचे युग म्हणून सर्वज्ञात आहे. जागतिक खेडे म्हणजे ग्लोबल व्हीलेज म्हणून आज जगाकडे पाहिले जाते. या युगातील सर्व पडसाद मराठी कथा, कादंबरी, नाटक आणि कविता आधी वाङ्मय प्रकारात उमटलेले दिसतात.

1990 नंतर जागतिकीकरणाची चाहूल अवघ्या जगाला जाणवू लागली. हळू-हळू जागतिकीकरणाच्या रेट्या मध्ये सर्व समाज ढवळून निघाला. जागतिकीकरण हे भांडवलशाहीला अधिक बळ देऊ लागले. त्यामुळे सर्वसामान्य माणूस अधिक हतबल बनला. मजूर ,शेतकरी, कामगार, स्त्रिया एकूणच शोषित, दुर्बल घटकांची गळचेपी होऊ लागली. जागतिकीकरणाच्या युगातील पिढी मोबाईल, संगणक, स्मार्टफोन 4G, 5G चक्रव्युहा मध्ये अडकली आहे. त्यासोबतच मॉल संस्कृती फोफावली लागली. विंडो शॉपिंगचा जमाना सुरू झाला भाकरी ऐवजी बर्गर पिझ्झा खाण्यात धन्य मानू लागली. खेड्यातील ग्रामीण शेतकरी जीवन तर जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत अधिक ढवळून निघाले. शेतकरी हा निसर्गाचा कोपाने हतबल झाला आहे. त्यापेक्षा मानवी कोपाने त्यात अधिक भर टाकली आहे. शेतकऱ्यांचे प्रश्न अधिक गंभीर होऊ लागली. त्यांच्या शेतमालाला योग्य दर मिळत नाही. तसेच खेड्यातील संस्कृती वरही या जागतिकीकरणाचा कॉकटेल प्रभाव पडला आहे. या सर्वाचे प्रतिबिंब मराठी साहित्यातील कवितेवर कशाप्रकारे दर्शित झाले आहे. याचा विचार करताना मराठीतील काही निवडक कवींच्या कवितांचा उहापोह करणे अपरिहार्य वाटते.

जागतिकीकरण आणि मराठी कविता :

कवी उत्तम कांबळे यांनी 'जागतिकीकरणात माझी कविता' या कवितासंग्रहात जागतिकीकरणाचा परिणाम मानवी मन, संस्कृती, जगणं यावर कसा झाला आहे. हे सांगताना निसर्गाची अवकृपा त्यामुळे दुष्काळ व कर्जबाजारीपणा मुळे सावकारी पाश या दोघांच्या कचाट्यात सापडलेला बळीराजा म्हणजे शेतकरी असमर्थ कसा ठरला आहे. परिणामी तो आत्महत्येसारखा मार्ग अवलंबतो या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे राजकारणी लोक, विविध संघटना भांडवल करीत स्वतःचे अस्तित्व किंवा खुर्ची वाचवण्यासाठी सत्तेचे राजकारण करतात. हे लोक स्वार्थलोलूप भावनेने स्वतःचा फायदा फक्त पाहतात म्हणून कवी संतापाने म्हणतो,

‘ विरोधकांनी मात्र
सत्य समजून न घेता
त्याच्या डेड बॉडी वर
कफना ऐवजी
राजकारणच पांघरली'

म्हणजे शेतकऱ्यांचे जीवन अधोरेखित करताना कवीने राजकारणी लोकांच्या अपप्रवृत्ती व स्वार्थी ढोंगीपणावर नेमकेपणाने बोट ठेवले आहे.

जागतिकीकरणाचा युगामध्ये समाजातील नैतिक मूल्यांची घसरण चालूच आहे. याला जबाबदार असणारी एक व्यवस्था म्हणजे प्रसार माध्यमे अर्थात टीव्ही व इतर चॅनेल स्त्रीच्या सौंदर्याचा, देहाचा उपयोग करून ताज्या चैनल चे महत्व किंवा आपल्या जाहिरातीचे महत्व वाढविणारे लोकही कमी नाहीत हे मांडताना उत्तम कांबळे म्हणतात,

‘टीव्हीवर कापडं विकण्यासाठी
टीव्हीवर साबुन विकण्यासाठी
बेंबाट उघड सोडून
येणाऱ्या बायका बघून.......'

म्हणजे प्रसार माध्यमांच्या मार्फत स्त्रीच्या देहाचे होणारे दर्शन, पाश्चिमात्य संस्कृतीचा समाज मनावर होणारा विपरीत परिणाम, नैतिक मूल्यांची होणारी पडझड याचे वास्तव चित्रण कवीने केले आहे.

‘माऊस आणि उंदीर' या कवितेत माणसाच्या संस्कृतीचे आणि विकृतीचे दर्शन घडविले आहे. संगणक चालविण्यासाठी माउस या उपकरणाची अत्यंत गरज असते. हा माऊस संगणकाच्या पडद्यावर माणसांच्या चांगल्या व वाईट वर्तनाचे दर्शन घडवीत असतानाच त्याला स्वतःची भूक भागवण्यासाठी उंदीर भाजून खाणारा माणूस आढळतो. तर दुसरा एक जण प्लेग होऊ नये म्हणून उंदीर मारत असतो. हे दृश्य पाहून माऊस संगणकाच्या मालकाला काय म्हणाला, हे सांगताना उत्तम कांबळे म्हणतात,

'काय रे माणसा
या दोघांनाही
माऊस बनवून

संगणकाच्या पडद्यावर आणले तर

अर्थात या ठिकाणी उसाच्या प्रतीकातून भांडवलशाहीच्या युगात दुबळ्या माणसाचे जगणे कसे मुश्किलीचे आहे. हे दृग्गोचर होते. अशा या भांडवलदारांना माऊस बनवले तर या समाजव्यवस्थेचे चित्रण पालटेल. परतु ते सहज शक्य नाही याची ही खंत कवीने व्यक्त केली आहे.

जागतिकीकरणाचा सर्वात जास्त फटका शेतकरी वर्गाला सहन करावा लागला. जागतिकीकरणाचा हा फटका शिक्षण क्षेत्रावर ही आपली मक्तेदारी सिद्ध करताना दिसतो. खेड्यातील मुले उच्च शिक्षणाने नोकरी मिळेल म्हणून जमिनीचा तुकडा गहाण किंवा विकू लागले. परतु उच्च शिक्षण घेऊनही नोकरी मिळेलच याची हमी नाही. ग्रामीण तरुणाई नाही शिकली तर अडाणी आणि शिकले तर बेकार अशा कात्रीत सापडली आहे. म्हणून इंद्रजीत भालेराव आपल्या जागतिकीकरण या कवितेत म्हणतात,

'उपाशी राहून शिकली पोरं
जगण्याची वाट हुकली पोरं
फाटा ते गाव धावते रिक्षा
जगण्यासाठी नुसतं कारण
आपलं सोप्या होऊन सोपं मरण
आयत्या बिळावर पायतं सरण'
गावाचं झालं जागतिकीकरण'

याचा अर्थ जागतिकीकरणाचे सर्व गंभीर परिणाम समाजातील सर्वच क्षेत्रावर व क्षेत्रातील माणसांवर झालेला दिसतो यातून शिक्षणक्षेत्र सारखे पवित्र क्षेत्रही त्याला अपवाद नाही.

तर कवी सुनील अवचार आपल्या ग्लोबल वर्तमानया कवितेत माणूस यंत्रवत होऊ लागला आहे. तंत्रज्ञानाचा विकास झाला. पण माणसाच्या संवेदना बोथट व्हायला लागल्या आणि माणसाच्या संस्कृतीला धक्का बसू लागला हे सांगताना कवी म्हणतात,

'ग्लोबल वर्तमानात
भावना झाली आहे....
जाहिराती आणि मेंदूचे
झाले आहे काम्प्युटर
संस्कृती झाली आहे रखेल'

थोडक्यात या जागतिकीकरणाच्या युगात माणसाच्या भावना संवेदना बोथट होऊ पहात आहेत. याची जाणीव आपल्या कवितेतून कवी अवचार यांनी केलेली दिसते.

तर अजय कांडर हे कवी या धावपळीच्या व जागतिकीकरणाच्या काळात आपले अस्तित्व यंत्रवत झाले आहे. दिवसभर यंत्राप्रमाणे माणूस धावताना दिसतो आहे. परकाचवाटत राहतो मी मुलीला' या कवितेत बाप स्वतःला सतत जगाशी जोडत राहतो. आपल्या कुटुंबाला मुलीला वेळ देऊ शकत नाही. सतत ऑफिसमधील काम व घरी आल्यावरही मोबाईल पेपर सुट्टी दिवशी मित्रांशी गप्पा इतर कार्यक्रमांमध्ये गर्क असणारा बाप कळत बाळ असताना एक भीतीही व्यक्त करताना म्हणतो,

'बालवाडीत जाणारी मुलगी स्वतःचे नाव छान लिहिते परंतु
फक्त फरक इतकाच असतो
स्वतःच्या नावापुढे नेमकं बापाचं नाव
लिहायला विसरते हल्ली'

जागतिकीकरणाच्या युगामध्ये माणूस रक्ताच्या नात्या पासूनही दुरावतो आहे हे कवी रेखाटताना वर्तमानातील भयावह चित्र स्पष्ट करतो.

कवयत्री गौरी भोगले यांनी आऊट साईडर या कवितेत नवी पिढीही नवीन तंत्रज्ञानाची भाषा शिकू लागली आहे. ही पिढी म्हणजे सायबर च्या जगतातील पिढी आहे. त्यांचं मोबाईल करण झालेली भाषा किंवा शब्द जुन्या पिढीला नउमगणारे धक्का देणारे वाटतात. नवीन पिढीचं जगणं एकदम फास्ट झाले आहे. म्हणून कवयत्री म्हणते,

'सगळं कसं एकदम फास्ट
त्यांच्या त्यांच्या राज्यात
टीन एज म्हणता-म्हणता
पोरं काढतात भराभर
कम्प्युटर इंटरनेट मोबाईल्स
लॅपटॉप, आयपॉड ,पेन ड्राईव्ह
सहज खेळतात मांडीवर'

म्हणजे आजच्या तरुणाईने जागतिकीकरणाला स्वीकारले आहे असे चित्र स्पष्ट होत.

जागतिकीकरणात माणसांच्या वसाहती ऐवजी साईटला महत्त्व आला आहे. साईटला शोधण्यासाठी पासवर्ड अपरिहार्य आहे. तो मिळाला की साईट मिळते साईट सापडली नाही. तर काही सापडत नाही संगणकावरील साईट म्हणजे माणसाच्या जगण्याचा श्वास झाला आहे. साईट वरूनच

[illegible] www. हे विठ्ठलो माझा करोना.com या कवितेत संगणकामुळे [illegible] भीक मागणारे विठ्ठलो [illegible] [illegible] कल्पना केली असा काळे यांनी केली आहे [illegible]

[illegible] विठ्ठल का [illegible] बाबा

[illegible] बाबा

एक वेबसाईट [illegible] बाबा

www. हे विठ्ठलो माझा करोना.com

म्हणजे संगणकीय युगात भिकाऱ्याला ही जगण्यासाठी [illegible]

माणसाने संगणक बनवला आणि माणूस असा इकडे उभा आणि तो संगणकावर अवलंबून राहू लागला. यामुळे जागतिकीकरणाच्या या युगात सर्व विश्व आपल्या कवेत घेण्यासाठी माणसाने संगणक माणसाच्या [illegible] प्रयत्न केला म्हणून माणूस विरुद्ध संगणक या कवितेत असा काळे म्हणतात.

माणसांना रोबो बनवण्याचा प्रयत्न

होतय त्याच्यात वरून

पिंजऱ्यात कोंडण्याचा तो माणसाला

त्यासाठी होईल एक मोठे युद्ध

संगणका विरुद्ध माणूस.

म्हणजे जागतिकीकरणाचा प्रभाव माणसाचे अस्तित्वच संपेल की काय अशी एक भीती व्यक्त होताना दिसते.

कवी मनोज नारायण काळे यांनी बिसलरी वॉटरच्या बाटलीत या कवितेत पाण्याचेही खाजगीकरण होऊ लागले आहे. शेतकऱ्यांच्या विहिरी कमी पैशात विकत घेऊन एक बाटली वीस रुपयाला पाण्याची विक्री करणारे आजच्या या जागतिकीकरणाच्या युगातील भांडवलदार तर मोठ्या मोठ्या शहरात मेगा मॉल शॉपिंग या कवितेत हेमंत दिवटे म्हणतात मेगा मॉल मध्ये शॉपिंग करणे एक प्रतिष्ठेचे लक्षण ठरत आहे.

यामुळे छोटे छोटे व्यवसाय करणारे दुकानदार किंवा व्यावसायिक यांचे व्यवसाय बंद पडू लागले एकावर एक किंवा दोन तीन मोफत वस्तू देऊन लोकांना आकर्षित करून घेण्याचे डाव रचली जात आहेत या मेगा मॉल शॉपिंग संस्कृतीमध्ये माणसाचा नॅपकिन टोकी काटा चमचा चा झाला आहे म्हणजे मॉल मधील माणसांच्या गर्दीत माणूसही कसा वस्तू झाला आहे याकडे हेमंत दिवटे कटाक्षाने प्रकाश टाकतात.

समारोप :

उपरोक्त काही समकालीन कवींच्या कवितांचा अभ्यास करताना असे लक्षात येते की, जागतिकीकरणाच्या या युगात माणूस यंत्रवत बनू लागला आहे. आपला इतिहास परंपरा संस्कृती लोप पावत जाऊ एक जागतिकीकरण संस्कृती किंवा कॉकटेल संस्कृती जोर धरू लागली आहे. जागतिकीकरणामुळे गरीब अधिक गरीब तर भांडवलदार अधिक बळकट होऊ लागला शोषक आणि शोषित यांच्या प्रवृत्तीला पुन्हा एकदा जोर आला कामगार, शेतकरी, सर्वसामान्य माणसांची गळचेपी होऊ लागली. जागतिकीकरणाच्या या युगात मोबाईल कम्प्युटर यांच्या आहारी गेलेला माणूस यंत्रवत होता -होता संवेदना विसरून गेला. असंवेदनशील माणसाच्या मनातील माणुसकी मानवतावाद नष्ट होईल की काय अशी भीती वाढावू लागली आहे. एकूणच सव्वादोनशी म्हणजे जागतिकीकरणाच्या प्रभावापासून आज अखेर मराठी साहित्यात एकूणच मराठी कवितेत त्याचे पडसाद किंवा प्रतिबिंब उमटले आहे हे निश्चित.

निष्कर्ष :

जागतिकीकरणाचा मराठी साहित्यावर प्रभाव पडला तो प्रामुख्याने प्रार्थी काव्य या वाङ्मय प्रकारात दिसून आला.

- जागतिकीकरणाचा सर्वात जास्त फटका ग्रामीण भारताला बसला आहे.
- जागतिकीकरणाच्या या रेट्यात गरीब कामगार शेतकरी मध्यमवर्ग आणि स्त्रीवर्ग अधिक भरडला जात आहे.
- जागतिकीकरणाच्या लाटावर स्वार होणारे हे भांडवलदार अधिक प्रबळ बनत आहे.
- या जागतिकीकरणाच्या युगात चंगळवादी संस्कृतीमुळे सर्वच क्षेत्रात बोकाळलेला भ्रष्टाचार अनिती चंगळवाद भोगवादी वृत्ती फोफावते आहे.
- जागतिकीकरणाच्या या युगात माणूस अधिक असंवेदनशील बनला आहे. आपल्या कुटुंबापासून नात्यापासून दुरावत चालला आहे.
- जागतिकीकरणाच्या या युगामध्ये माणूस मोबाईल, संगणक यामुळे अधिक यंत्रवत बनू लागला आहे.

अर्थात उपरोक्त कवींच्या काव्यातून कवींनी जागल्याची भूमिका घेऊन माणसाला सतर्कतेचा इशारा दिला आहे. गाफिल राहिलो तर जागतिकीकरणाचा हा राक्षस माणसाला गिळंकृत करेल.

संदर्भ :

1. काबळे उत्तम-संपादक- 'जागतिकीकरणात मराठी कविता' परचुरे प्रकाशन, मुंबई २००९

डॉ. सिंधू जयवंत आवळे

2. भालेराव इंद्रजित-कविता 'जागतिकीकरण', काव्यसंग्रह, टाहो' २००४
3. अवचार सुनील-कविता' ग्लोबल वर्तमान'
4. कांडर अजय-कविता'परकाच वाटत राहतो मी मुलीला' कवितासंग्रह- आवानओल',२००५
5. दिवटे हेमंत-काव्यसंग्रह-'थांबताच येत नाही'-कविता ' मेगा मॉल शॉपिंग' २००६
6. काळे अरुण-ग्लोबल चे गावकुस, प्रथमावृत्ती २००२